

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Aranyoscsitkó-vivés Magyarbölkényben. A rokonok, barátok, ismerősök karácsonyi megajándékozása faluhelyen nagyrészt még ma is ismeretlen, s csak a városi példák nyomán terjed. Helyette az őesztendő-esti ajándékozásnak igen érdekes és eredeti módja dívik a Szászrégen közelében fekvő református Magyar- vagy Alsóbölkényben.¹ A bölkényiek a szászrégeni pogácsasütőknél már egy-két héttel újév előtt megrendelik azokat a díszesen cifrázott, pogácsából süített sziveket, kardokat, lovakat s másféle mintákat, amelyek az ajándékozás legkedvesebb tárgyai. Az ajándékozó leggyakrabban a keresztanya, az ajándék házhozszállítója a keresztapa. Az ismerősök és a rokonság többi gyerek-tagjai is részesek ugyan az örömben, de a legszebb, legtöbb ajándékot mindig a keresztgyerek kapja keresztanyjától.

Őesztendő napján, délutáni vécsernye után a keresztanya kendőbe köti az ajándékpogácsákat, diót, almát, tésztát s a gyerekszájnak kedves enni-valókat. Este lesz, mire a falu keresztapái, vagy keresztzülei az így elkészített aranyoscsitkóval végigjárják a megajándékozottakat. A különösen szép pogácsákat a nagyobb, kevésbé falánk gyerekek nem is szokták elfogyasztani, hanem évről-évre az elsőház falára akasztva őrzik.

Az aranyoscsitkó-vivés a környező román falukban nem szokásos. Maga az elnevezés eredete is ismeretlen. Semmi adatunk nincs arra nézve, hogy az ajándékok között szereplő pogácsa-csitkóval hozzuk kapcsolatba.

Füldöző gyerekek mondókája Aranyosrákoson. Az alkalmi költészetnek elég jelentős hely jutott ugyan néprajzi irodalmunkban,² de nagyon sok fajtájának még az érintéséhez, megemlítéséhez is alig jutottunk, nemhogy részletes kimerítésükről beszélhetnénk. A füldöző gyerekek mondókái is a legelhanyagoltabb anyag körébe sorolhatók, jóllehet vizsgálatuk — amint az alább közlendő versikéből magyarázat nélkül is kiderül — igen érdekes és jelentős adatokkal egészítené ki a régi magyar igéző-, rontó-, ráolvasó-mondókákról való ismereteinket.

Mint LÉTAY LAJOS kollégám szíves közléséből tudom, az aranyostordamegyei Aranyosrákoson nyaranként a *Máté gáttýába* (Szakmári Máté malma mellett) füldöző gyerekek közül egy-kettő (az, akinek leghamarabb eszébe jut) a füldőzés vége felé kiszaladt a partra meztelenül, a szalmakalapot a fejibe csapta, s tenyerét a két füléhez szorítva mondta-kiabálta:

*Szivárvány, szivárvány
szídd ki a fülemből
a két kupa vizet.
Kék vagy, sárga vagy, piros vagy,
mi az Isten csudája?
Aki hajdanfönt van, arra
ragadjon a főfájás!*

¹ A magyarbölkényi aranyoscsitkó-vivésre vonatkozólag l. még Makkai Endre—Nagy Odön, Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez: Erd. Tud. Fü. 103. sz. 104.

² Az alkalmi költészet „Oktató és alkalmi hagyományok” címen Szendrey Zsigmond tollából A Magyarság Néprajza 1. és 2. kiadásában egyaránt elég terjedelmes méltatásban részesült, de a gyűjtés annyira szórványos s a rendszerezés elve annyira kialakulatlan, hogy a szerzők a gyermekverseket a játék, a táncszókat a tánc fejezetében, egyes rigmusokat pedig a különféle népszokások kapcsán mutatják be.

Erre a többiek is *kikeltek* a vízből s hanyat-homlok rohantak, hogy a szalmakalapot a fejükre csapják. Rossz annak, aki messze a víz közepén volt; az ilyen — látva a kirohanókat — néha még kérésre is fogta a dolgot: ne tegyék fel a kalapot, s ne mondják még a versikét, várják meg őt is.

A mondóka után a gyerekek az arcuk elé tartva megvizsgálták tenyerüket s vélt színéből találgatták-jóslgatták, hogy betegek lesznek-e (sárga, kék), vagy egészségesek (piros).

Az aranyosrákosi gyerekek fürdés után ma már alig mondanak verset. A szokás eltűntével elhomályosodott a tenyér különféle színeinek (mert a felsoroltakon kívül másokat is mondtak) a magyarázata s kivesztek a változatok is, a néphagyomány életességének e leghitelesebb bizonyítékai.

FARAGÓ JÓZSEF

Tyiszk. LÁSZLÓ FERENC felvilágosítást óhajtván szerezni a tőle ásatott híres erődsi őstelep-hely nevének, a *Tyiszkhegy* névnek eredetéről, jelentéséről, MELICH JÁNOSHOZ fordult magyarázatért [Dolgozatok az Erd. Nemz. Múz. Érem- és Régiség-tárából. V (1914), 283–4]. MELICH azt felelte, hogy a szó szlávosságnak tetszik, s úgy, első hallásra azt lehetne mondani, hogy az a szó lesz, mint a tót *sztyiszk* (írva: stisk, vö. magyar *toklász* < szláv *sztoklász*). A tót szó 'szorongás, tolongás' jelentésű, és így a hely neve 'szoros' értelmű lehetne. Minthogy azonban — igen feltűnően — egyetlen okmánytárból, helynévjegyzékből sem ismerte e nevet, mindennemű történeti alap hiányában nem állította ezt határozottan, sőt megengedte, hogy e helynév valójában nem is szláv.

Ha arra a csiszolt kőkorvégi-rézkori falu lakosaitól árokkal átvágott, sőt minden bizonnyal szándékosan meg is keskenyített, szűk hegynyakra gondolunk, amely ma elválasztja anyahegységétől a *Tyiszkhegy* nevű hegykiágazást, akkor MELICH magyarázata egészen találó. Meggondolandó azonban, hogy vajjon valóban erről az egészen jelentéktelen hely-részről — amelynek jelentőségét inkább csak szakember ismerheti fel — nevezték-e el az egész hegyecskeket?

Lehetséges. Am én mégis azt hiszem, hogy MELICHnek abban van igaza, hogy ez a szó igazában nem is szláv. Sokkal valószínűbbnek tartom, hogy a *Tyiszk* a román *pisc* (olv. piszk) 'csúcs, tető, magaslat, hegytető' származéka. Alsófehérvármegye havasi s völgyi románjainak legnagyobb része ugyanis az i előtti *p*-t is jésítve ejti, azaz a *piatra, picior, piele, pită*, stb. szót — magyar helyesírással írva — *ptyátrá, ptyicsor, ptyélé, ptyitá* alakban mondták és mondják ma is az iskolába nem járt öregek [MOLDOVÁN GERGELY, Alsófehér vm. román népe: Alsófehérvm. monográfiája. I/2 : 794 és 796]. Nem könnyű azonban kimondani a fenti s más, különben Alsófehér vármegye határain messze túl is meglehetősen érvényesülő népnyelvi ejtés szerint a *p*- helyett *pty*(i) kezdetűnek ejtett szavakat, ennek következtében maguk a románok is sok helyen csupán *ty*-t: *tyátrá, tyicsor, tyélé*, stb.-t mondanak. Ezért egész jogosan feltehetjük, hogy az irodalmi *pisc* előbb jésült, **Ptyiszk*-ké lett, majd a nehezen kiejthetőség miatt lekopott belőle a szókezdő *p*, s előállt végül a könnyebben kimondható, de ezáltal rejtélyes eredetűvé vált *Tyiszk* név. Ez a fenti jelentésben valóban tökéletesen reá is illik arra a helyre, melyre e név vonatkozik. A magyar *hegy* mint későbbi toldalék arra mutat, hogy az erődsi csángók nem ismerték a *pisc* szó értelmét, sajátos helynévnek vélték, és emiatt magyar *-hegy* utótaggal látták el.*

FERENCZI SÁNDOR

* Ezt a cikket a hadbavonult és ismeretlen helyen tartózkodó szerző egy régebbi kéziratából közöljük [A szerk.].